
Н. В. Каравайченко

здоб. IV курсу економіко-правового факультету

ОНУ імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: к.ю.н., доц. М. О. Саракуца

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОМІРНОГО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними, а їх дотримання та охорона гарантується з боку держави. Саме це виступає головним критерієм відмежування демократичного суспільства від тоталітарного. Проте, існують випадки, коли держава стикається із непередбачуваними ситуаціями, подолання яких вимагає мобілізації всіх наявних ресурсів. Одним з таких – є правовий режим воєнного стану.

Обмеження прав людини під час дії воєнного стану, на сьогодні, постає актуальною проблемою, яка потребує детального вивчення з правової, соціальної та політичної перспективи. В контексті забезпечення національної безпеки та порядку, введення правового режиму воєнного стану може призвести до обмеження прав і свобод людей, що постає необхідним заходом. Проте, слід наголосити, що такі обмеження повинні відповідати міжнародним стандартам прав людини та бути правомірними.

Питання обмеження прав людини в умовах воєнного стану розглядалось у роботах таких українських та зарубіжних науковців як С. О. Кузніченко, М. В. Савчин, В. П. Сverdліченко, Е. Познер, Дж. Тасіулас та ін.

Права людини не є абсолютними і можуть бути обмежені у випадках, коли це необхідно для захисту прав та інтересів інших осіб, національної безпеки, громадського порядку тощо. Для того, щоб вважати такі обмеження правомірними, вони повинні бути передбачені законом, належним чином вмотивованими, та не повинні бути надмірними або не співвідносними з досягненням підстав для їх застосування.

Відповідно до ч. 1 ст. 15 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – Конвенція), під

час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом [1].

Таким чином, 24 лютого 2022 року Указом Президента України «Про введення воєнного стану», наголошується, що на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2].

Перш ніж розглянути особливості правомірного обмеження прав людини в умовах дії воєнного стану, слід звернути увагу на права, захист яких, навіть за умови введення режиму воєнного стану, держава зобов'язується непорушно гарантувати. Так, ч. 2 ст. 15 Конвенції закріплює, що держава не може відступити від наступних прав [1]:

- право на життя (ст. 2 Конвенції), крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій;
- заборона катування чи нелюдського ставлення (ст. 3 Конвенції);
- заборона тримати в рабстві або в підневільному стані (ч. 1 ст. 4 Конвенції);
- заборона застосування покарання не закріпленого національним законом або міжнародним правом (ст. 7 Конвенції).

Разом з тим, ч. 2 ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (надалі – Закон) встановлює, що в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України [3].

Характеризуючи окремі права, які можуть бути обмежені під час дії воєнного стану, можна почати з обмеження прав, гаран-

тованих ст. ст. 30, 32 Конституції України [4], що передбачають недоторканість житла та неможливість втручання у приватне та сімейне життя особи. Зокрема п. 7 ч. 1 ст. 8 Закону закріплює, що військове командування разом із військовими адміністраціями, як один з заходів правового режиму воєнного стану, можуть перевіряти документи у осіб, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян [3].

Під час правового режиму воєнного стану в Україні, також обмежується право особи на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, що гарантується ст. 33 Конституції України [4]. Це, в першу чергу, проявляється у введенні комендантської години, у встановленні особливого режиму в'їзду та виїзду з населених пунктів як в межах території України, так і стосовно питання виїзду за кордон (наприклад, для військовозобов'язаних осіб) тощо.

Іншим проявом правомірного обмеження прав і свобод, є обмеження свободи слова та вільного розповсюдження інформації, що гарантується ст. 34 Конституції України [4]. Це стосується несанкціонованого розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії російської федерації, що може призвести до підризу національної безпеки України. Такою є інформація про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, розголошення якої - тягне за собою кримінальну відповідальність.

Ще, одним вагомим положенням є п. 4 ч. 1 ст. 8 Закону, що передбачає примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучення майна державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану [3]. Це, в свою чергу є обмеженням права, закріпленого ст. 41 Конституції України [4]. Таке вилучення майна в умовах воєнного стану здійснюється без відшкодування його вартості.

Зрозуміло, що в умовах обмеженості прав людини, органи публічної влади мають значно ширші межі розсуду. Тому, критерієм для вирішення саме правомірного характеру обмеження прав є те, що запроваджувані органами влади заходи не можуть посягати на сутнісний зміст прав людини [5].

Це забезпечується за рахунок дотримання трьох складових правомірного обмеження прав людини, які ще також називають триєдиним тестом. По-перше, обмеження прав людини повинне ґрунтуватися на законі. У практиці Європейського суду з прав людини цей припис зумовлює і низку вимог до самого закону: «Вираз «відповідно до закону» вимагає, щоб оскаржуваний захід мав певне підґрунтя у національному законодавстві. А також, це стосується якості закону, про який йдеться, вимагаючи, щоб він був доступним для відповідної особи, яка, крім того, має бути в змозі передбачити його наслідки для себе». По-друге, будь-яке обмеження прав людини повинно бути необхідним та пропорційним. В рамках цієї складової, органи публічної влади, із введенням режиму воєнного стану, зобов'язані чітко визначитися з тими правами, які за даних конкретних умов можуть бути обмежені та через які заходи [5]. По-третє, обмеження прав має нести легітимну мету. Тобто застосування обмежень повинно бути пропорційним до цілей, зумовлених подіями реальності.

Отже, підсумовуючи все вищевказане, можна дійти висновку, що обмеження прав людини під час воєнного стану хоч і є необхідною складовою правової системи будь-якої держави та сучасного суспільства, проте постає досить складним питанням, оскільки необхідно утримувати баланс між потребами держави в забезпеченні безпеки своїх громадян та захистом прав і свобод людей.

На сьогодні в Україні триває правовий режим воєнного стану, внаслідок чого права людини можуть бути обмежені з метою забезпечення національної безпеки та захисту суспільного порядку. Однак, слід розуміти, що обмеження прав не означає їх скасування, адже такі обмеження повинні бути законними, необхідними та пропорційними до мети, яку вони передбачають, тобто нести правомірний характер.

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 15.04.2023р.).

2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 15.04.2023р.).

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року №389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 14.04.2023 р.).

4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.04.2023р.).

5. Кузніченко С. О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 32–36.